

УДК 373.3.013.3

НАТАЛІЯ САЙКО

(Полтава)

ЗМІСТ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА У ДОШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

На основі аналізу сучасних проблем виховання дитини дошкільного віку обґрунтовано необхідність організації соціально-психологічної реабілітації на базі дошкільних закладів, розглянуто особливості діагностики соціально-психологічних проблем дітей дошкільного віку та етапи реабілітаційної програми.

***Ключові слова:** соціальний педагог, реабілітація, соціально-психологічна реабілітація, програма соціально-психологічної реабілітації, етапи соціально-психологічної реабілітації.*

Основним завданням сучасних дошкільних закладів, як зазначається у Базовому компоненті дошкільної освіти, є створення умов для фізичного, психічного та морально-духовного здоров'я, формування особистісних цінностей як своєрідного внутрішнього стрижня, навичок практичного життя, емоційної сприйнятливості та сприяння розвитку індивідуальності дитини [1].

Аналізуючи сучасну навчально-виховну систему дошкільних закладів, можна відмітити, що не завжди, в силу різних причин, вихователі дотримуються Державного стандарту дошкільної освіти України, що призводить до виникнення ряду ускладнень у психічному розвитку дитини: агресивності, підвищеної тривожності, пасивності, знервованості, шкідливих звичок (смоктання пальців, гризіння нігтів, кусання тощо), плаксивості. Такі ускладнення порушують соціальне функціонування особистості, що відображується у поведінці дитини і можуть характеризуватися як відхилення від норми – відсут-

ність ігрової діяльності, активності на заняттях, порушення сну, апетиту, тимчасова втрата навичок самообслуговування.

Тому першочерговим завданням соціального педагога у дошкільних закладах є організація процесу соціально-психологічної реабілітації, яка передбачає відновлення психічного і психологічного здоров'я дитини, оптимізація взаємозв'язків та відношень, виявлення потенційних можливостей особистості, організація психологічної корекції, підтримки та допомоги [2].

Аналіз наукових поглядів соціально-педагогічної галузі свідчить про те, що більшість досліджень умовно можна поділити на такі групи: 1) аналіз проблеми становлення та розвитку соціальної педагогіки як науки та практики (Н. П. Бурая, І. Д. Зверєва, А. Й. Капська, Л. Г. Коваль, А. О. Малько, Г. М. Лактіонова, М. Оржеховська, С. Я. Харченко); 2) висвітлення технології подолання соціально-педагогічних проблем у суспільстві (О. С. Андрієнко, С. П. Архіпова, М. Р. Баяновська, Р. Х. Вайнола, О. І. Гура, К. В. Дубровіна, Л. М. Завацька, В. А. Поліщук, Б. С. Кобзар); 3) вивчення особливостей професійної підготовки соціального педагога для роботи з певною категорією клієнтів (Т. О. Дмитренко, А. Люта, Ю. Р. Мацкевич, Л. І. Міщик, О. Г. Платонова, В. А. Поліщук, В. М. Приходько, Л. Є. Пундик, Л. Л. Яковлева); 4) характеристика особливостей, закономірностей формування професійних та особистісних якостей соціального педагога (К. В. Бакланов, О. І. Гура, М. О. Малькова, О. І. Москалюк, О. В. Пономаренко, О. А. Рацул); 5) розробка змісту, методів і форм профілактичного напрямку (Л. М. Вольнова, І. Д. Зверєва, А. Й. Капська, Є. М. Линник, В. І. Мурашкевич, О. А. Нікітін, Л. М. Приступа, І. О. Шишова,); 6) вивчення змісту соціально-педагогічної роботи у сфері організації дозвілля (А. С. Воловик, В. В. Воловик, С. Ю. Пашенко, І. В. Петрова, С. Я. Харченко).

Попри значну увагу вчених до різної проблематики соціальної педагогіки, підготовка соціальних педагогів до роботи у дошкільних закладах, а також до організації соціально-психологічної реабілітації в дошкільних закладах залишається недостатньо розробленою. Тому *метою статті* є обґрунтування необхідності організації процесу соціально-психологічної реабілітації у дошкільних закладах та аналіз його особливостей.

У соціально-педагогічній літературі виділяють такі етапи реабілітаційного процесу:

1. Діагностика соціуму (колективів навчально-виховних закладів) – виявлення гострих психологічних проблем та категорій дітей, які потребують відновлення соціального функціонування.

2. Індивідуальна діагностика – визначення вихідного реабілітаційного потенціалу за такими складовими.

3. Складання індивідуальної комплексної програми реабілітації.

4. Реалізація розробленої програми і її періодичне корегування.

5. Рекомендації вихованцю та батькам.

6. Керування життєдіяльністю вихованця [8, с.109-124].

Основна мета діагностичного етапу – визначення успішності процесу соціалізації особистості та її вихідного реабілітаційного потенціалу. Предметом діагностики є система відносин дитини: зі світом; з оточуючими (дорослі, однокласники); з власною особистістю. Основний вид діяльності, під час якого краще проводити діагностику – це гра.

Психодіагностичний мінімум обстеження дошкільників складає спостереження за адаптацією – I і II молодші групи (I семестр); соціометрія – середня

група (I семестр); діагностика емоційної сфери і тривожності – середня група (II семестр); готовність до навчання у школі I етап дослідження – діагностика розвитку пізнавальних психічних процесів – старша група (I семестр); готовність до навчання у школі II етап дослідження – старша група (II семестр), але цей перелік можна розширювати в залежності від проблем дитини та різних негативних проявів цих проблем у соціальному функціонуванні дошкільників [4].

Починаючи діагностику, соціальному педагогу, в першу чергу, слід звернути увагу на настрій, з яким приходить дитина до дитячого закладу та на її реакцію під час розлучення з батьками. Це може свідчити про ставлення дитини до дитячого закладу, вихователів і дітей, а також і про сімейний мікроклімат. Саме емоції є основою поведінки людини та її соціалізації. Також важливою є реакція вихователів та батьків на появу дитини у груповій кімнаті – що сказали?, чи підбадьорили?, чи виявили радість на появу дитини?, чи допомогли включитися у життя групи?

Особливе значення для успішного соціального функціонування дитини мають навички самообслуговування. Якщо говорити про ясельні групи, то, звісно, діти ще не готові себе обслуговувати. У випадку несформованості таких навиків, слід звернути увагу вихователів щодо поступовості навчання, безоцінкового ставлення та незасудження дитини за невдачі.

Наступним аспектом соціально-педагогічної діагностики є визначення наявності ініціативності та самостійності дитини під час ігрової діяльності. Дитина не повинна боятися висловити власну думку, довести свою точку зору, внести свої пропозиції, зробити самостійний вибір, тобто дитина має займати активну соціальну позицію. Страх, як зазначають у своїх дослідженнях видатні учені П. Каптерев та Я. Чепіга, найбільше із усіх почуттів шкодить фізичному, моральному розвитку особистості [5].

Також параметри фізіологічних даних розвитку дитини говорять про рівень її адаптованості: тривалість та характер засинання та сну; апетит; загальний стан фізичного здоров'я.

Успіх соціалізації особистості залежить від соціального її статусу, тому доцільно проведення соціометричного дослідження серед дітей дошкільного віку. Якщо дитина належить до аутсайдерів або до пасиву групи, то це не відповідає психофізіологічним нормам розвитку дошкільника і тому така позиція призводить до порушення соціального функціонування та появи ряду небажаних проявів у поведінці дитини.

Спостерігаючи за діяльністю дітей в дитячому закладі, потрібно визначити які емоційні прояви переважають у дитини позитивні чи негативні, наприклад, часто відчувається ображеною, неспокійною, тривожною, сором'язливою, невпевненою тощо.

Слід визначити вид діяльності, або режимні моменти, що викликають у дитини негативні емоції і чому. Наприклад, на занятті дитина не може виконати ту чи іншу вправу, починає гризти нігті або починається істерика після заборони щось робити т.д.

Дослідниця Н. Є. Щуркова, зазначаючи, що успіх соціального функціонування залежить від рівня вихованості дитини, пропонує наступні методики діагностики вихованості:

– опитувальник «Що люблю – що ненавиджу». Зміст опитувальника найрізноманітніший, він визначається обставинами розвитку дітей, психологіч-

ним кліматом у групі, особливими умовами сімейного життя, специфікою інтересів дітей. Наприклад: Що ти любиш більше всього на світі? Що ти ненавидиш? Що тобі подобається, коли ти потрапляєш в ліс? Що тобі неприємно в лісі? Що ти любиш в садку? Що не любиш? Що тобі подобається в дорослих людях? Що тебе дивує? ;

– тематичний апперцептивний тест. Експонуються сюжетні малюнки з кількох чоловічків (пиктограми): їх рухи багатозначні і можуть бути прочитані по-різному. Діти повідомляють, що відбувається між героями малюнка: б'ються, танцюють, дарують один одному подарунки, кричать, плачуть, заспокоюють іншого, вітають. Загальні питання такі: «Що ти бачиш і що чуєш дивлячись на малюнок?» Представлена ілюстрація варіантів ТАТ своїм призначенням має виявлення етичних відносин до іншої людини;

– тест «Фантастичний вибір».

Метод фантастичного вибору – один із найулюбленіших дітьми. Проводиться апеляція до уяви дитини, і на тлі уявної чарівної ситуації актуалізуються і вербально оформляються ціннісні переваги. Друзі казок і знавці чарівних героїв, діти із задоволенням ідуть у світ мрії і легко створюють проєкцію власних переваг і навіть ціннісних ієрархічних пірамід. Наприклад, приплила до тебе Золота рибка, запитала: «Чого тобі треба?» Чого попросиш у рибки? Подумай, всього три бажання вона виконає, але не більше. У тебе в руках чарівна квітка. Відривай пелюстки – чого просиш для себе? Ти вирушаєш на безлюдний острів, і будеш жити там усе життя. З собою можеш взяти все, що позначиш п'ятьма словами. Назви ці п'ять слів.

Індивідуальна бесіда з дитиною дозволяє виявити ставлення вихованця до моральних цінностей, норм поведінки і присутність цих норм і цінностей в його житті. Будь-яку бесіду з дитиною рекомендується починати з загальних і зрозумілих дитині питань (Чи подобається тобі в дитячому садку? Чи багато в тебе друзів? і т. д.) Після встановлення контакту з дитиною та заручення її довірою можна переходити до тем, що цікавлять. Питання для обговорення краще підготувати заздалегідь. Наприклад, якщо тобі пропонують принести іграшку, щоб подарувати хлопцям із молодшої групи, що ти зробиш? Чому ти так вчиниш? Хотів би ти подарувати другу найкращу свою іграшку? Попросив би що-небудь натомість? Якщо у дворі ти побачиш малюка, який плаче, як ти вчиниш? Чи часто ти допомагаєш молодшим дітям? Чому? Як ти думаєш, чому потрібно допомагати іншим людям? Що таке добро? Хто наводить лад у твоїх іграшках? Як ти думаєш, чи повинна людина бути охайною? Чому? та ін.

Вихідним принципом служить орієнтація на духовні цінності, які диктували обрану діагностику. Оскільки механізм пропонованих діагностик будується на вільному виборі (умоглядному, емоційному, поведінково-дієвому), а вибір є не що інше, як виявлення переваги певної цінності, тому аналіз матеріалу проводиться через групування висловлюваних і виявлених різних уподобань. Наприклад, можна виділити групи протилежних переваг: орієнтація на духовні цінності і на матеріальні; на споживання і на творення; на індивідуальні блага і на громадські. Процентне співвідношення цих груп стає характеристикою, тобто результатом цієї діагностики [9].

Наприкінці перебування у дитячому закладі обов'язковим є перевірка готовності дитини до школи. Виділяють наступну структуру компонентів готовності дитини до навчання у школі: морфогенетична готовність (стан здоров'я (фізіологічна зрілість), рівень фізичного розвитку (рівень сформованості

дрібної моторики), біологічний вік; психологічна готовність (інтелектуальна, емоційно-вольова, мотиваційна); соціальна готовність (соціальна компетентність, комунікативні навички) [4]. Протокол дослідження готовності до школи дитини-дошкільника заповнюється різними спеціалістами. Головним завданням соціального педагога є визначення соціальної готовності дитини до школи.

Враховуючи вікові особливості розвитку дитини, найефективнішими методами реабілітації дитини дошкільного віку є ігрові. Ігрова терапія – динамічна система міжособистісних стосунків між дитиною та терапевтом. При цьому дорослий, ознайомлений із процедурою ігрової терапії, забезпечує дитину ігровим матеріалом, сприяє тому, щоб дитина якомога повніше виразила та дослідила власне Я (почуття, вчинки, думки) за допомогою гри [6]. Тому соціальний педагог або ігротерапевт має добирати систему ігрових методик, вправ для окремої дитини, які спрямовані на відновлення її соціального функціонування.

Також важливим для соціального функціонування дитини в дошкільному закладі є сімейний мікроклімат, які саме взаємостосунки переважають у родині. Найефективнішим методом залишається спостереження за ігровою діяльністю дітей, а також можливе застосування проєктивних методик: малюнок, скульптура, ліплення, відображення сімейних взаємостосунків у грі тощо. Основними формами соціально-педагогічної роботи з сім'ями є анкетування, індивідуальні бесіди, соціальне інспектування, соціальний патронаж, батьківські збори, круглі столи.

Для визначення рівня кваліфікації вихователів можна застосувати шкалу, розроблену Г. Воробійовим. Критеріями оцінки є знання предметів та методики викладання, висока професійна культура вихователя та масштабність світобачення, емпіричними корелятами яких виступають: як багато вихователь читає і наскільки його читацькі інтереси сягають за межі напрямків, визначених програмою дошкільного закладу; спеціалістами яких галузей суспільного виробництва є його друзі та як це впливає на збагачення його професійної майстерності; де буває вихователь у відрядженнях та наскільки ці відрядження сприяють збагаченню його професійної культури. Результатами даної методики є висновок про рівень відкритості вихователів до знань та здатності удосконалювати свою професійну діяльність [3].

Також значну кількість діагностичної інформації можна здобути у результаті спостереження за професійною діяльністю вихователів та аналізу її ефективності. Критеріями аналізу є такі: наявність психолого-педагогічної мети і завдань заняття та їх відповідність змісту заняття; врахування психологічних особливостей дітей під час підготовки до заняття; використання педагогом знань із галузі психології; методи активізації пізнавальної діяльності дошкільників; характеристика діяльності педагога на занятті. Основними формами роботи соціального педагога з вихователями можна виділити такі: лекції, круглі столи, семінари, науково-практичні конференції, майстер-класи, консультації.

Результатом соціально-педагогічної діагностики має бути встановлення «соціального діагнозу», тобто знаходження причини порушення соціального функціонування дитини. Це передбачає збір інформації про дитину та її сім'ю, про умови їх життєдіяльності, визначення соціально-причинних зв'язків, породжених умовами життя, з метою розроблення програми соціально-психологічної реабілітації [8].

Програма соціально-психологічної реабілітації – це система заходів, що спрямована на розвиток соціальних можливостей об'єкта реабілітації та оточуючих його людей. Вона включає окремі види, форми, об'єми, терміни і порядок заходів, що спрямовані на відновлення соціального функціонування або набуття соціально корисної активності, включення особистості в соціальне середовище як корисного для нього елемента [7, с. 128]. Програма соціально-психологічної реабілітації розробляється комісією. Виконанням програми керує куратор. Куратором може бути будь-який спеціаліст, який брав участь у розробці програми. Він відстежує та координує виконання різних етапів програми та окремих етапів. Програма соціально-психологічної реабілітації дитини дошкільного віку має передбачати соціально-педагогічну роботу з самою дитиною, її сім'єю та педагогічним колективом дошкільного закладу.

Отже, система дошкільної освіти потребує організації процесу соціально-психологічної реабілітації, що передбачає злагоджену роботу соціального педагога, психолога, фахівця медичної сфери, вихователів, батьків, яка спрямована на створення здорового мікроклімату, успішного соціального функціонування дитини дошкільного віку та розробки методики впровадження соціально-терапевтичних методів соціально-педагогічної роботи: лялькотерапії, казкотерапії, ігротерапії, маматерапії, аніматерапії, кінезотерапії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бугуш А.М. Базовий компонент дошкільної освіти / А. М. Богуш, Г. В. Беленька, О. Л. Богінч та інш. – К.: Видавництво, 2012. – 26 с. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/images/files/doshkilna-crednya/doshkilna/bazoviy-komponent-2.doc>
2. Бойко Г.М. Мета, завдання та основні етапи психо-реабілітаційної допомоги / Г.М. Бойко // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2013. – №9 –10. – 127 с.
3. Жидкова Е. Профессиограмма воспитателя. Методические рекомендации для преподавателей-методистов Е. Жидкова / Е. Жидкова // Дошкольное воспитание. – 1998. – №11. – С. 114-118.
4. Кулачківська С. Є. Методи вивчення психічного розвитку дитини – дошкільника: Метод. посіб. для педагогів, практик психологів, студ. серед. і вищ. пед. закл. / С. Є. Кулачківська, Т. О. Піроженко, Л. Г. Подоляк та ін. – К.: Світлич, 2003. – 259 с.
5. Каптерев П. Ф. О страхе и мужестве в первоначальном воспитании // Энциклопедия семейного воспитания и обучения / П.Ф. Каптерев. – 1901. – XXXVII. – 88 с.
6. Лэндрет Г.Л. Игровая терапия: искусство отношений: пер. с англ./ Предисл. А. Я. Варга. – М.: Международная педагогическая академия, 1994. – 368 с.
7. Нестерова Г. Ф. Технология и методика социальной работы / Г. Ф. Нестерова, И. В. Астэр. – СПб., 2006. – 168 с.
8. Шахрай В. М. Технології соціальної роботи. Навчальний посібник / В. М. Шахрай. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 463 с.
9. Щуркова Н. Е. Классное руководство: рабочие диагностики: Учебное пособие / Н.Е. Щуркова. – М., 2001. – 209 с.

НАТАЛИЯ САЙКО

СОДЕРЖАНИЕ РАБОТЫ СОЦИАЛЬНОГО ПЕДАГОГА В ДОШКОЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

На основе анализа современных проблем воспитания ребенка дошкольного возраста обосновывается необходимость организации социально-психологической реабилитации на базе дошкольных учреждений, рассматриваются особенности диагностики социально-психологических проблем детей дошкольного возраста, а также этапы реабилитационной программы.

Ключевые слова: *социальный педагог, реабилитация, социально-психологическая реабилитация, программа социально-психологической реабилитации, этапы социально-психологической реабилитации.*

NATALIYA SAYKO

THE CONTENT OF THE SOCIAL TEACHER'S WORK IN PRESCHOOL INSTITUTIONS

Based on the analysis of contemporary problems of the education of preschool age children the necessity of organizing psycho-social rehabilitation on pre-school institutions basis is substantiated, underlines the importance of the social and psychological rehabilitation process in preschool institutions, as a child's life in preschool age is characterized by certain complications of mental development, they are qualified only as the deviations from the norm, and they are not the symptoms of mental illness but if people do not pay attention to deviations, they can lead to destruction of the child's psychics.

For example aggression, mood, anxiety, stubbornness, hyperactivity, underdevelopment and different forms of child nervousness, neuropathy, neuroses, fears, which violate social functioning of preschool infant.

The stages of the program of social and psychological rehabilitation, namely the diagnostics of society (groups of educational institutions): 1. The detection of acute psychological problems and categories of children who need of restoration of social functioning; 2. Individual diagnosis - determine the source of the rehabilitation potential of the following components; 3. Preparation of individual integrated rehabilitation program which includes individual, shape, volume, timing and order of events, that aimed at restoring social functioning or acquisition of socially useful activity, inclusion of the individual in the social environment, development of social opportunities of the rehabilitation object and people surrounding it. 4. The implementation of the developed program and its periodic correction; 5. Recommendations for pupils and parents. 6. Managing the vital functions of the pupil peculiarities diagnostic phase.

The special attention is paid to the process of identifying the social and psychological problems of pre-school child, the main purpose of the diagnostic phase – determining the success of the process of socialization and its initial rehabilitation potential; the subject of diagnosis – child relations system: with the world, with others (adults, peers), with its own personality; the main way of activity in which better diagnose – the game.

There are examples of diagnostic techniques, which can be used to determine the social and psychological problems of preschool children (questionnaire «What I love – What I hate», Thematic Apperception Test, test «Fantastic choice», individual conversation with the child); level of professional teachers' preparation (questionnaire test to determine the level of teachers' qualifications) and teaching literacy of parents. The psychodiagnostical minimum of the preschoolers examination is marked: observation of adaptation, diagnostics of anxiety and emotional sphere, readiness to study at school.

The therapeutic techniques that can be used in the rehabilitation process of preschool are listed, emphasizing the benefits of playing techniques.

Keywords: *rehabilitation, social and psychological rehabilitation, rehabilitative environment, stages of psychological and social rehabilitation.*

Одержано 2.03.2015, рекомендовано до друку 16.03.2015.